

ECOLOGIEËN

Atte Jongstra

ECOLOGIEËN

EEN ALBUM DER NATUUR

AFdH Uitgevers

ISBN 978 94 93183 00 1

© Atte Jongstra, Amsterdam, AFDH Uitgevers
Enschede/Doetinchem 2020

Voor deze uitgave ontving de auteur een werkbeurs van het
Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Omslag: illustratie uit Aldrovandi *Monstrorum Historia* (1642)

Frontispice: Albrecht Dürer, 'De graszode' (1503)

Illustraties: tenzij anders aangegeven zijn de in dit boek opgenomen
afbeeldingen afkomstig van de (ook in internationaal opzicht)
voorbeeldige site www.rijksmuseum.nl.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden
gemaakt door middel van druk, film, fotokopie of welke andere wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van auteur en uitgever.

klimaatneutraal gedrukt | NL-001-JYMCUXB | www.natureOffice.com

Voor Preeti

Natur hat weder Kern noch Schale,
Alles ist sie mit *einem* Male.

Goethe

ROUTEPLANNER

WANDELBEGIN (STAPPENKWARTET)

- 11 Hink-stap-springen – *En de perifere blik*
- 15 Duizend lijken uit mijn mond – *Hendrik Conscience en de vorm van dit boek*
- 21 Overpeinzing van een bramenzoeker – *Schele Havik: 'Ecologieën'*
- 25 Over wandelen – *Geestelijke beenkracht*

NATUUR VAN GLAS

- 31 Bouwen met leem – *En doorzichtigheid*
- 35 Cervantes' glasdoctorandus – *Een kweepeer uit een vrouwenhand*
- 41 Kaleidoscopisch wonen – *Paul Scheerbart over ei en glas*
- 49 Boem, rinkel! – *Horace Walpole en de kruutfabriek*
- 55 Industriële democratie, vrede – *Ierse kindertjes als rijkeluisvoedsel*
- 61 De zedelijke werking van glas en kleur – *Tuindorp Falkenberg, overhuifde Alpen*

HOUT & BLADERWERK

- 69 Houthakker van God – *Ecologisch verzet bij Murmerwoude*
- 73 Pleitrede van een eik – *Margaret Cavendish als vroege ecofeministe*
- 81 Popeaanse beslommeringen – *De eik als vader van de vloot*
- 85 Donderbeitels, orgelonweer – *Dood in de houten broek*
- 97 Modderman, haha! – *Capability Brown en de Koude Oorlog*
- 101 Natuur als spijskamer – *Van oerbos tot sigarenkistje*

NAAST DE PADEN

- 115 Misverstanden opgehelderd – *Republikeinse ooievaar en de Welsh rabbit*
- 123 De toiletplant – *En de dorstige wandelaar*
- 125 De omgekeerde wereld – *Wortels aan de lucht*

- 131 Fallusboom met heremietenkuis – *En de bescherming die de rede kan bieden*
- 135 Een uitzonderlijke samenloop – *Waar in twee jonge zwijnen het leven laten*
- 139 Levende wandelstok – *De middelpuntigheid van de axis mundi*
- 143 Donskakker, vullisvlieg – *Naam naar eigenschap*
- 145 Trip de natuur in – *Over kei, bes, vlieg en God*
- 151 Homo hyper erectus – *Een beeldverhaal in twee platen*
- 155 Parasietenbureau – *En een paradijsprobleem*

INGAAN TOT DE NATUUR

- 159 Leven van het land – *Grazen voor de overwinning!*
- 169 Naakt tuinieren – *En letterzwoegen*
- 175 Voorloper Monboddo – *Luchtbad, orang-oetan*
- 181 Zonnegymnastiek met Surén – *En de medicijnbaloefening*
- 185 Rousseau: minnaar van het gras – *Met krekel en middeleeuwse Zwolle-dildo*
- 191 De grasgroene bril – *Over Augusta de Wit*
- 195 Grassprietjes – *Walt Whitman als zaaier*
- 203 Ruft-Jupiter – *En een zeebisschop*
- 207 De plantaardige revolutie – *Te wapen, augurken!*
- 213 Prairiegrasrestauratie – *Neo-Paganisme: ovaten en eclectische heksen*
- 217 Druïde worden – *Over planten en plannen*
- 223 Boomtaal – *Geen gehark*
- 229 De Ferkelianen – *Biologistiek dichten en de Oostzeesnoek*
- 237 Systeem-psalmen – *Leo Vroman en de god Metod*
- 243 Coronapunt bereikt – *Degelijk ondergoed, gekroonde hoofden en houtkap*
- 253 En verder... – *De belofte van gras*

ZWAMVLOK

- 256 Mycelium
- 282 Loofharken
- 287 Eerdere wandelingen
- 288 Bodemprocedure

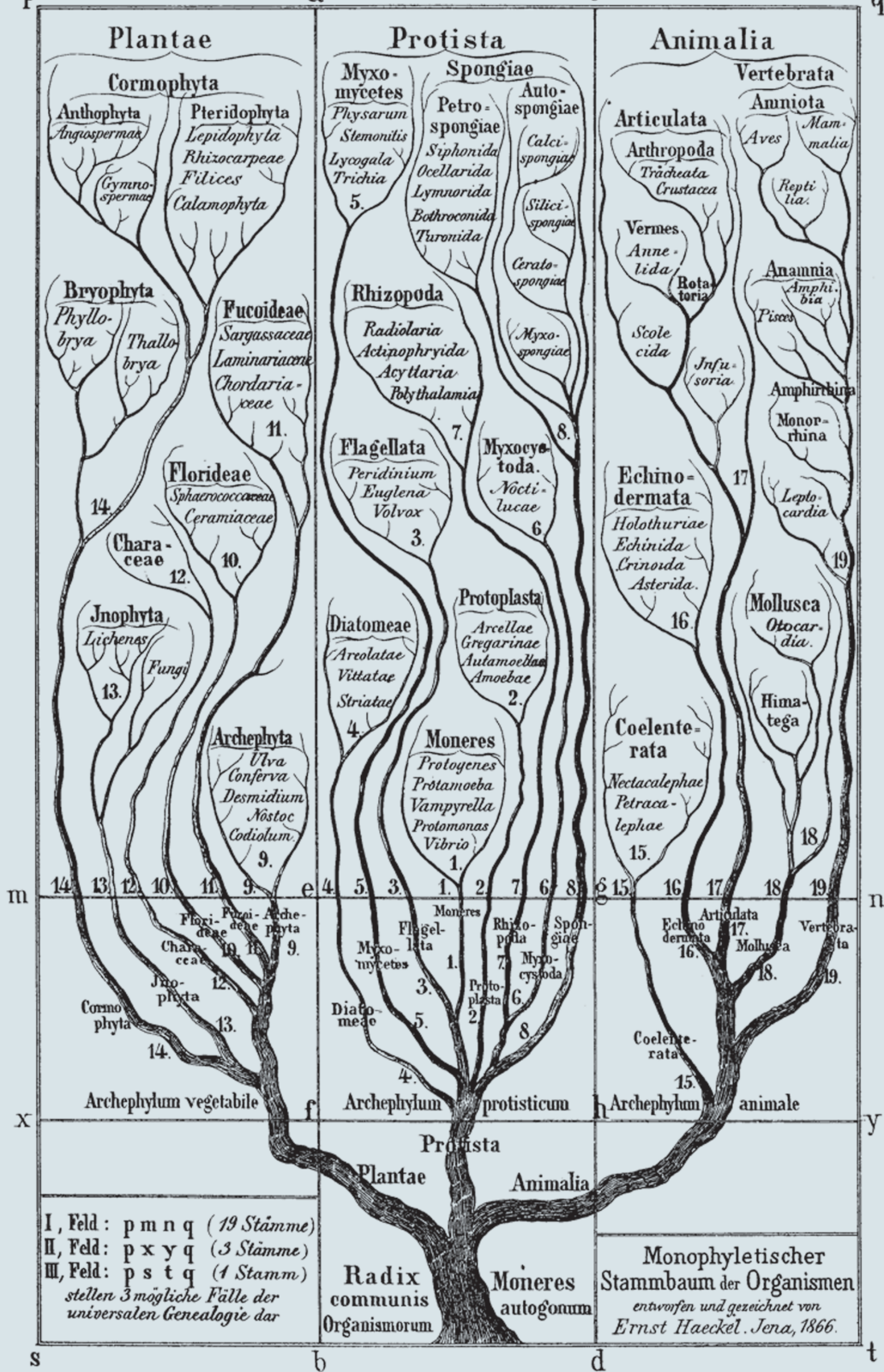

p

a

c

q

HINK-STAP-SPRINGEN

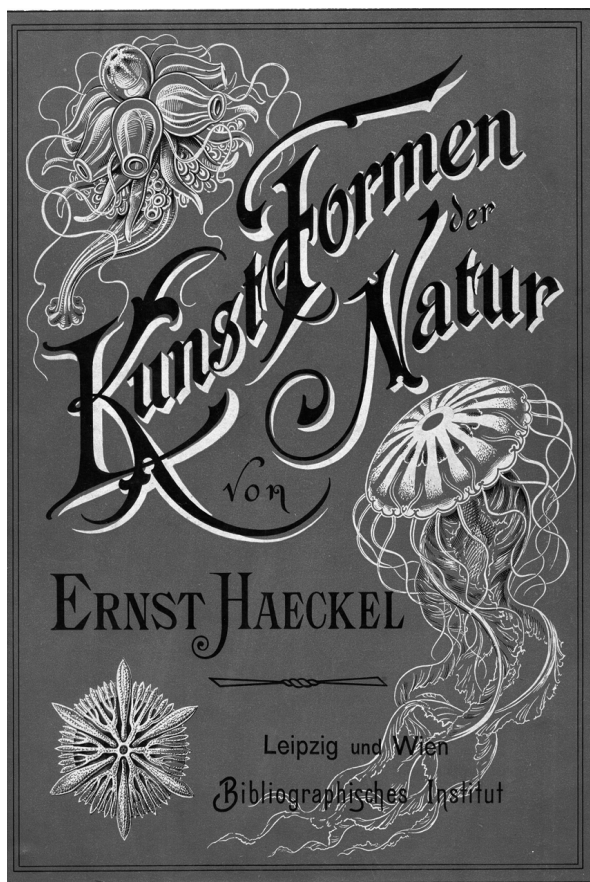
EN DE PERIFERE BLIK

Als je het tegenwoordig over de natuur hebt, praat je vaak over ‘ecologie’. De uitvinder van dit woord heet Ernst Haeckel (1834-1919). Hij gebruikte het voor het eerst in zijn *Generelle Morphologie der Organismen. Allgemeine Grundzüge der organischen Formen-Wissenschaft, mechanisch begründet durch die von Charles Darwin reformirte Descendenz-Theorie* (1866). Een boek met een titel die je drie keer leest. Organismen, vorm, afstamming, de naam Charles Darwin. Het woord ‘mechanisch’ is waarschijnlijk bedoeld om een hogere beweging uit te sluiten – God, ziel, dat type instanties. Sympathiek. Maar *oekologie* dus, de term die Haeckel gebruikt voor de ‘leer der wisselwerkingen van organismen onder elkaar’:

Met *oekologie* begrijpen we de gehele wetenschap van de betrekkingen van het organisme met de haar omringende buitenwereld, waartoe ook alle ‘bestaansvoorwaarden’ kunnen worden gerekend. Deze zijn deels van organische, deels van anorganische aard. Beide zijn van de grootste betekenis voor de vorm der organismen, aangezien ze die dwingen zich aan te passen.

Uit deze woorden zou je opmaken dat Haeckel zich slechts op de vorm concentreert, de morfologie der organismen. Onze tegenwoordige opvatting van ecologie is breder en houdt zich tevens met de ‘inhoud’ van de organismen bezig. In de moderne ecologie geldt: alles is in alles. Maar ondanks dat hij zich op de natuurlijke vormenleer bleef richten, spreekt ook Haeckel zelf in zijn laatste geschriften over ecologie als de *Gesamthaushalt der Natur*, en dat komt dicht in de buurt van onze moderne ‘ecologie’.

De bioloog Haeckel was tevens een begenadigd tekenaar. In die zin toch weer een vormenman. Zijn *Kunstformen der Natur* (1904) is een fusie van beide faculteiten. Het is een wonderschoon boek. Uitgebracht op een moment dat veel kunstenaars op het punt stonden zich los te maken van de realistische kunst, introduceert Haeckel de natuur zelf als kunste-

Het werk van Haeckel als kunstenaar

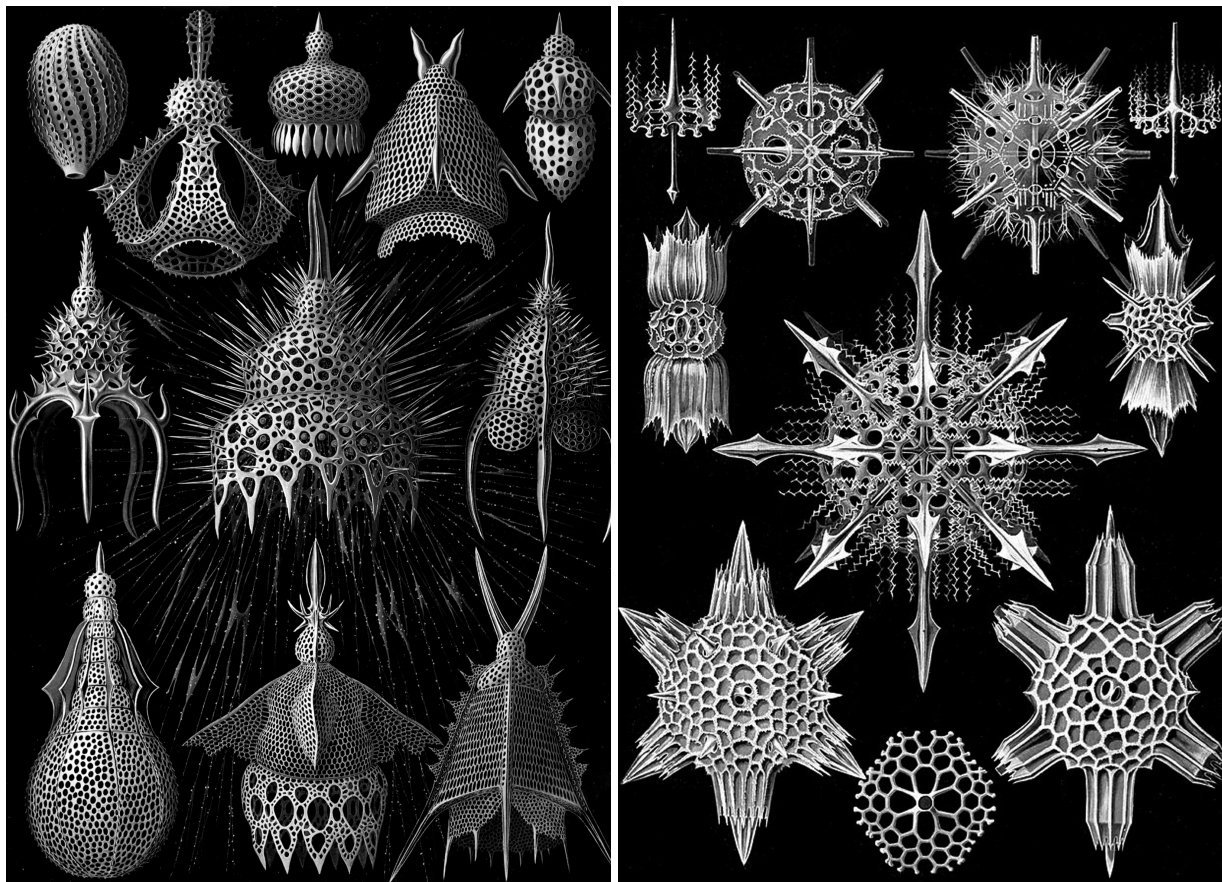
naar. Het is immers de natuur die de afzonderlijke beelden heeft gevormd, Haeckel tekende ze na en rangschikte ze op hoogst artistieke wijze.

Radiolaria zijn nanokleine, eencellige zee-organismen met verbluffend fraaie exoskeletjes. Ze vormen een eeuwenlang ondergeschoven verschijnsel in de natuur: het zijn dieren noch planten of schimmels, niemand kon ze plaatsen. Hun emancipatie kwam pas in de negentiende eeuw op gang, dankzij het werk van de beroemde Duitse bioloog Johannes Müller (1801-1858). Zijn leerling Ernst Haeckel zette ze in 1862 met zijn monografie *Die Radiolarien (Rhizopoda radiata)* definitief op de kaart. Een *major step* voor deze minieme organismen, mede dankzij onze 'oerecoloog'.

Maar wacht even: Ernst Haeckel *oerecoloog*? De eerste? Het is alsof je aan de Rijnmond staat en stroomopwaarts kijkt: waar

zou al dat water vandaan komen? Zeker niet uit die ene Rijnbron in de Alpen van het Zwitserse Graubünden. De Duitse Neckar draagt immers water bij, Main, Moezel, Ruhr, in Nederland de Maas, et cetera. Zo gaat het ook met ideeën. Je kunt één bron aanwijzen, maar er zijn er altijd meer. Een verschil is er ook. Sommige ideeën houden op met stromen, ze kunnen eeuwen vergeten worden, zoals de Romeinse dichter Lucretius (99 v.Chr.-55 v.Chr.) overkwam met zijn *De Rerum Natura*. Dit Godloze leerdicht vol ecologische intuïtie werd vele eeuwen lang door de katholieke kerk in de duisterste krochten van haar Vaticaanbibliotheek weggestopt.

Ecologieën. Album der natuur is een uiterst lapidaire geschiedenis van een idee over hoe de natuur samenhangt, de 'alles is in alles'-gedachte. Ik hink, stap en spring door filosofie, literatuur en kunstgeschiedenis, op zoek naar het ecologische idee en de ecologische intuïtie voordat

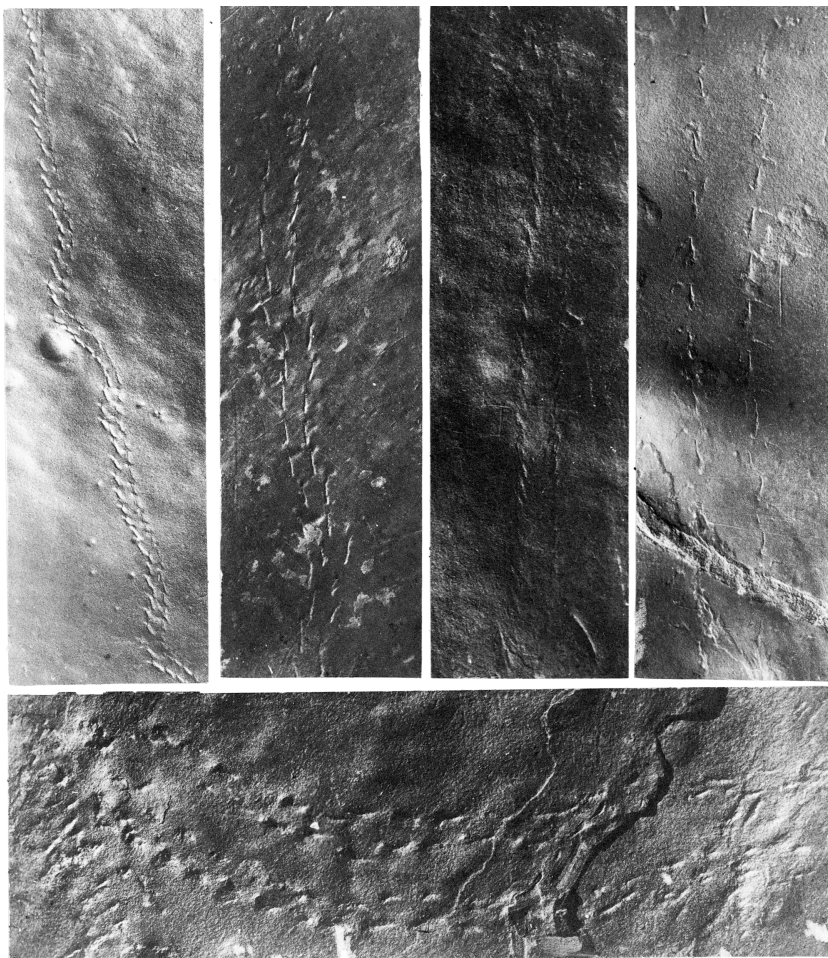

Haeckel het woord *Oekologie* bedacht. Mijn bewegingen doen soms denken aan Monthly Pythons *Ministry of Silly Walks*, vaker kijk ik vanuit luie stoel of arbeidszetel uit over grasgroene wandelgebieden, volg wandelaars op hun bospad, of blader in boeken, op zoek naar vroege ecologen.

Veel dwars ogende figuren komen in dit boek voorbij, zondvloedtheoristen, insektenschouwers, een ontwerper van een chemische poëtica. Soms komen we in een oud bos terecht. In het achttiende-eeuwse Windsor Forest bij voorbeeld, of een eeuw later in het Beekbergerwoud, vlak voor het binnen enkele maanden werd platgesmeten. Ik kwam dus hakkers en ontbossers tegen (zoals de Heilige Bonifatius), maar ook een parkstofzuiger (Paul Scheerbart). Het gebeurde dat ik iemand in een braamstruik (Schele Havik) of een boomhut vond (de pastoor van Allouville). Je ontmoet een hoop mensen en ideeën als je wandelt zoals ik. Sommige proto-ecologen namen zich voor één te worden met de

Radiolaria. Uit Haeckels
Kunstformen der Natur
(1904)

Anoniem, 'Voetsporen van vijf insecten of schaaldieren' (ca. 1850)

natuur: extreme liefhebbers. Met liefde voor de bessenplant (Trip), willen ingaan tot de natuur als Rousseau, geestelijk of fysiek versmelten in het gras als Augusta de Wit of Walt Whitman, de boomwording van nimfen als Dryope. Aanstekelijk, ik ondernam zelf een linkse poging tot natuurlijk bouwen, en dacht zelfs even persoonlijk te kunnen opgaan in wat er om mij is, via de taal der druïden.

Sporen van ecologisch denken. Het ene sprietje brengt je op het andere. Beemd en bos, veld en weide, boom en gras. En altijd naast de gebaande paden blijven kijken: de perifere blik, meervoudige waarneming, ruimtelijk zien. Werkt ontspannend, zeggen de geleerden. Al te zeer gefocust zijn kan je wandeling door het leven ernstig bekorten.